

С. А. Крушинський
старший викладач кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права

УДК 343.14

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ СУБ'ЄКТІВ ПОДАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ

Присвячена аналізу проблемних питань, пов'язаних з поданням доказів окремими суб'єктами кримінального судочинства та іншими особами. Автором запропоновано власне визначення поняття "суб'єкти подання доказів" та наведено їх класифікацію з урахуванням правової природи подання доказів у кримінальних справах.

Ключові слова: докази, класифікація, подання доказів, суб'єкти подання доказів.

Основним змістом кримінально-процесуальної діяльності, пов'язаної з розкриттям, розслідуванням, судовим розглядом і вирішенням кримінальних справ, є доказування, тобто робота з доказами, спрямована на їх збирання, перевірку й оцінку. Саме на основі сукупності зібраних у кримінальній справі доказів суб'єкти, у провадженні яких знаходиться справа, роблять висновок про наявність чи відсутності події злочину, винуватість чи невинуватість особи у вчиненні злочину, встановлюють обставини, що мають значення для правильного вирішення кримінальної справи.

Одним із способів збирання доказів у кримінальному судочинстві є їх одержання від учасників процесу та інших осіб, які взагалі не залучаються до судочинства, в порядку їх подання згідно з ч. 2 ст. 66 КПК України. Проте законодавець, задекларувавши у КПК України право на подання доказів, не передбачив механізму його реалізації суб'єктами процесу.

Дослідження теоретичних, законодавчих та практичних проблем доказування у кримінальних справах завжди викликало науковий інтерес у вчених-процесуалістів. Разом із тим у сучасних умовах розвитку процесуальної науки, реформування вітчизняного кримінально-процесуального законодавства потребує більш детальної розробки питання подання доказів. До таких питань, безумовно, належить і вивчення сутності поняття та класифікації суб'єктів, які мають право подавати докази у кримінальних справах.

Дослідження окремих теоретичних та практичних аспектів подання доказів суб'єктами процесу здійснювали А. Д. Арсеньєв, О. В. Астапенко, Д. І. Бедняков, Н. А. Громов, В. І. Діденко, Е. А. Доля, М. І. Капінус, Л. Р. Карнеєва, Л. Д. Кокорєв, Т. Х. Кондратьєва, Н. П. Кузнецов, А. Р. Ларін, П. А. Лупинська, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. А. Пономаренков, В. О. Попелюшко, Р. С. Строгович, В. І. Федоров, С. А. Шейфер та інші дослідники. Разом з тим у працях цих вчених недостатньо приділялася увага аналізу суб'єктів подання доказів. Як наслідок у вітчизняній науці кримінального процесу досі відсутнє визначення поняття "суб'єкти подання доказів" та не наведена їх класифікація.

Метою цієї статті є здійснення теоретичного аналізу поняття суб'єктів подання доказів, його співвідношення з поняттям суб'єктів доказування, розробка їх класифікації, вирішення питання про правову природу подання доказів окремими суб'єктами.

Перед розглядом питання про суб'єктів подання доказів необхідно проаналізувати зміст більш широкого поняття “суб'єкти доказування”, оскільки такий аналіз матиме значення для подальшої розробки класифікації суб'єктів подання доказів. Слід відзначити, що проблема процесуального становища і класифікації суб'єктів доказування в науці кримінального процесу є досить дискусійною. Оскільки у сферу процесуального доказування залучається велике коло осіб і органів, які мають неоднаковий статус, виконують різні функції, мають різні повноваження, то питання про те, хто з учасників процесуальної діяльності є суб'єктом доказування, набуває досить важливого значення.

В. М. Тертишник і С. В. Слинько суб'єктами доказування називають тих учасників кримінального процесу, на яких покладається обов'язок встановлення об'єктивної істини [1, с. 55]. З такою позицією, на нашу думку, погодитися не можна, оскільки поза межами цієї класифікації залишається досить широке коло учасників судочинства, на яких не покладається обов'язок встановлення істини, проте які наділені правом участі у процесі доказування.

На думку Ф. Н. Фаткулліна, до суб'єктів доказування необхідно відносити осіб, які уповноважені в установленому законом порядку висловлювати свої думки (версії, висновки) про факти, що потрібно встановити, збирати чи подавати докази та їх джерела, самостійно брати участь у їх перевірці та оцінці, а також офіційно обґрунтовувати висновки у кримінальній справі [2, с. 83]. Вважаємо, що включення до визначення суб'єктів доказування “... осіб, які уповноважені в установленому законом порядку ... подавати докази та їх джерела” є недоцільним, оскільки таким правом наділені, наприклад, будь-які сторонні громадяни, підприємства, установи й організації, які взагалі не залучаються до судочинства.

П. С. Елькінд розуміє під суб'єктами доказування посадових осіб і органи, на яких покладене збирання, перевірка, оцінка доказів і обґрунтування рішень, висновків, яких вони доходять у ході кримінально-процесуального доказування, а також інших осіб, які беруть участь у цій діяльності, і поділяє всіх суб'єктів доказування на чотири групи [3, с. 221–226].

Р. Ю. Савонюк вважає, що суб'єктами кримінально-процесуального доказування в досудовому слідстві є державні органи та службові особи, на яких законом покладений обов'язок доказування; особи, які мають право брати участь у доказуванні; а також особи, які притягуються чи залучаються до участі в доказуванні за рішенням органів і службових осіб, які здійснюють процесуальну діяльність у зв'язку із розслідуванням кримінальної справи. Таким чином, він поділяє суб'єктів доказування на три групи [4, с. 21]. Повністю підтримати таку думку ми не можемо, оскільки особи, які притягуються чи залучаються до участі в доказуванні (свідки, експерти, поняті, спеціалісти), не здійснюють доказування в сенсі збирання, перевірки та оцінки доказів, а тому вважаємо, що їх не слід включати до класифікації суб'єктів доказування.

На нашу думку, найбільш раціональне визначення дають А. О. Ляш і С. М. Стахівський, які вказують, що суб'єкти доказування — це державні органи і посадові особи, на яких законом покладено обов'язок щодо збирання, перевірки, оцінки доказів та їх процесуальних джерел, обґрунтування рішень, прийнятих у процесі кримінально-процесуального доказування, а також інші особи, які можуть брати участь у цій діяльності.

Відповідно суб'єктів доказування вони поділяють на дві групи:

1) особи, на яких покладено обов'язок здійснювати доказування (особа, яка провадить дізнання (дознавач), слідчий, прокурор, суд або суддя);

2) особи, які мають право брати участь у процесі доказування (підозрюваний, обвинувачений, підсудний, потерпілий, захисник, цивільний позивач, цивільний відповідач тощо) [5, с. 138–139].

Погоджуючись із такою класифікацією суб'єктів доказування, вважаємо за доцільне другу групу суб'єктів розділити на дві підгрупи:

1) особи, які мають власний інтерес у справі (підозрюваний, обвинувачений, підсудний, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач);

2) особи, які представляють інтереси інших суб'єктів і мають процесуальний інтерес у справі (захисник, представники).

Що ж стосується подання доказів, то цей спосіб одержання доказової інформації відрізняється тим, що правом подання доказів наділені учасники кримінального процесу, які мають у ньому власний інтерес або представляють інтереси інших осіб, а також будь-які юридичні особи та громадяни. Відповідно до ч. 2 ст. 66 КПК України докази можуть бути подані підозрюваним, обвинуваченим, його захисником, обвинувачем, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем і їх представниками, а також будь-якими громадянами, підприємствами, установами й організаціями. Таким чином, суб'єкти, які ведуть кримінальний процес (за винятком обвинувача), не можуть подавати докази. І це природно, оскільки на них законом покладено обов'язок доказування, у тому числі і збирання доказів.

Слід відмітити, що усі суб'єкти подають докази в порядку ч. 2 ст. 66 КПК України на добровільній основі. На відміну від витребування предметів або документів, їх подання відбувається не за ініціативою органів і посадових осіб, які ведуть кримінальний процес, а за волевиявленням учасників процесу, громадян, посадових осіб підприємств, установ, організацій, які мають у своєму розпорядженні відповідні предмети або документи. Отже, для такої діяльності суб'єктів властивим є добровільний характер.

Необхідно також вказати на відмінність у правовій природі подання доказів різними суб'єктами кримінального процесу, на що уже неодноразово зверталася увага у науковій літературі [6, с. 40–44; 7; 8, с. 140]. Потреба у поданні предметів або документів може бути обумовлена захистом законних інтересів тих чи інших осіб, держави, виконанням службового або громадянського обов'язку тощо.

Так, подання доказів підозрюваним, обвинуваченим, їх захисником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, їх представниками — це дієва можливість реалізації правового статусу суб'єктів доказування, які мають власні інтереси або представляють інтереси інших осіб. Саме для успішного виконання своїх процесуальних функцій, відстоювання законних інтересів ці особи наділені правом подавати докази, брати участь у їх дослідженні. Реалізуючи ці права, обвинувачений, потерпілий та інші учасники процесу отримують можливість вкласти свій внесок у встановлення істини у кримінальній справі.

Саме суб'єкти, які зацікавлені у результатах розслідування та судового розгляду кримінальної справи, найбільш часто подають певні предмети і документи слідчому чи суду. Як слушно зауважує О. В. Астапенко, причина, за якою саме вказані особи найчастіше доставляють предмети і документи органам, компетентним вести розслідування у справі, пояснюється тим, що, по-перше, вони більше за інших зацікавлені у вирішенні справи певним чином і більше ретливі осіб обізнані у потребах слідства, а по-друге, в силу їх причетності до події злочину необхідні документи та предмети найчастіше опиняються у їхніх руках [8, с. 142]. Разом з тим при перевірці та оцінці одержаних від цих осіб доказів слід обов'язково враховувати їх зацікавленість у результатах вирішення справи.

Слід ще раз наголосити, що підозрюваний, обвинувачений, їх захисник, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, їх представники належать до суб'єктів, які мають право брати участь у доказуванні, у тому числі шляхом подання доказів і доведення їх переконливості в судовому засіданні. При цьому суб'єкти, у провадженні яких знаходиться справа і на яких покладено обов'язок доказування, повинні забезпечити можливість реалізації права на подання доказів учасниками процесу. Зокрема у п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України "Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя" від 1 листопада 1996 року № 9 судам роз'яснено, що конституційні положення про законність судочинства та рівність усіх учасників процесу перед законом і судом зобов'язують

суд забезпечити всім їм рівні можливості щодо надання та дослідження доказів, заявлення клопотань та здійснення інших процесуальних прав [9].

Кримінально-процесуальний закон визначає, що й обвинувач належить до суб'єктів, наділених правом подавати докази. Виникає питання, яке ж значення законодавець вклав у термін “обвинувач”. Згідно із п. 9 ст. 32 КПК України “обвинувач” — це прокурор, що підтримує в суді державне обвинувачення, і потерпілий у справах, передбачених ч. 1 ст. 27 КПК України та в інших випадках, передбачених КПК України.

Традиційно в теорії кримінального процесу залежно від дії принципу публічності, суб'єктів, які підтримують обвинувачення, останнє поділяється на приватне, приватно-публічне і публічне. Приватне обвинувачення підтримується виключно у справах, що порушуються не інакше як за скаргою потерпілого (ч. 1 ст. 27 КПК України). Відповідно, як слушно відзначає В. С. Зеленецький, приватне обвинувачення завжди походить безпосередньо від потерпілого або може здійснюватися і представником його інтересів [10, с. 8]. Справи приватно-публічного обвинувачення (про зґвалтування без обтяжуючих обставин) хоч і порушуються, як правило, за скаргою потерпілого, проте подальше підтримання обвинувачення в суді здійснюється на публічних засадах прокурором (державним обвинувачем). Основним же видом обвинувачення є публічне — обвинувачення, що порушується компетентною особою в інтересах усього суспільства, незалежно від тих осіб, органів, чиїх інтересів воно може торкатися [10, с. 8]. У цьому випадку найбільш яскраво проявляється принцип публічності, а саме обвинувачення іменується публічним (офіційним, державним) і підтримується державним обвинувачем (прокурором). Виходячи із цього, можна стверджувати, що під обвинувачем у ч. 2 ст. 66 КПК України слід розуміти потерпілого (приватного обвинувача) у справах приватного обвинувачення, та прокурора (державного обвинувача) у справах публічного і приватно-публічного обвинувачення.

Відповідно до ч. 2 ст. 264 КПК України прокурор, керуючись вимогами закону і своїм внутрішнім переконанням, підтримує перед судом державне обвинувачення, подає докази, бере участь у дослідженні доказів, заявляє клопотання і висловлює свою думку щодо клопотань інших учасників судового розгляду, викладає свої міркування з приводу застосування кримінального закону і міри покарання щодо підсудного. Отже, прокурор спрямовує свої зусилля, передусім, на здійснення функції обвинувачення, зокрема і шляхом подання в судовому засіданні доказів, які підтверджують винуватість підсудного у вчиненні злочину, а також обставини, що обтяжують його відповідальність.

Разом з цим потрібно відмітити, що, будучи представником держави, прокурор повинен керуватися принципами публічності, всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин справи, вживати заходів для встановлення істини у справі. Так, ч. 1 ст. 22 КПК України підкреслює, що прокурор зобов'язаний вжити всіх передбачених законом заходів для всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин справи, виявити як ті обставини, які викривають, так і ті, що виправдовують обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують і обтяжують його відповідальність. Виходячи із цієї норми, державний обвинувач, який має у своєму розпорядженні певні докази, відсутні в матеріалах справи і мають істотне значення для правильного її вирішення, незалежно від того, чи мають вони обвинувальний чи виправдувальний характер, зобов'язаний подати їх до суду. А тому право державного обвинувача на подання доказів одночасно виступає і як його обов'язок [7]. У цьому полягає істотна відмінність від подання доказів іншими учасниками процесу.

Слушним, на нашу думку, є зауваження С. В. Томина про те, що на прокурора повинен також покладатись обов'язок проявляти ініціативу у виявленні нових доказів, необхідних як для захисту прав та законних інтересів окремих фізичних та юридичних осіб, так і для захисту особи від незаконного та необґрунтованого обвинувачення, засудження, обмеження її прав та свобод [11, с. 224].

Проте на практиці далеко не усі прокурори дотримуються вимоги всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин справи та умовчують про наявні у них виправдувальні докази, оскільки останні “ламають” заплановану лінію обвинувачення, можуть потягти за собою необхідність зміни обвинувачення або взагалі відмови від його подальшого підтримання в суді. Вказане призводить до істотних судових помилок, внаслідок яких засуджуються особи, невинуваті у вчиненні злочинів.

Зважаючи на викладене, для забезпечення більших гарантій встановлення істини у справі є доцільним закріпити на законодавчому рівні правило про те, що державний обвинувач при підтриманні обвинувачення в суді зобов'язаний подавати суду докази, які є в його розпорядженні і мають істотне значення для правильного вирішення справи.

Для приватного обвинувача, на відміну від прокурора, подання доказів не може бути визначене як обов'язок, однак неподання ним доказів винуватості підсудного, неминуче тягне виправдання останнього. Із цього приводу слушною видається позиція І. Я. Фойницького, який, розглядаючи тягар доказування в якості формального, матеріального і фактичного обов'язку, зазначав, що в сенсі формального обов'язку цей тягар означає процесуальний обов'язок, що лежить на тій стороні, якій у випадку, якщо по справі не було подано взагалі ніяких доказів, закон загрожує небезпекою втрати її вимоги. Таке значення має місце там, де подання доказів цілком лежить на сторонах, у цивільному процесі, де позивач повинен доказати свій позов, а відповідач — свої заперечення [12, с. 206–207]. Таким чином, хоча юридично подання доказів для потерпілого (приватного обвинувача) є правом фактично для вирішення справи на його користь і притягнення винного до відповідальності, він все ж зобов'язаний подавати суду обвинувальні докази.

Іншу правову природу має подання доказів громадянами, підприємствами, установами та організаціями. Керівники підприємств, установ та організацій, подаючи докази, виступають службовими особами, що виконують покладений на них законом службовий обов'язок — повідомляти органам досудового розслідування і суду про вчинені на тому чи іншому підприємстві, установі, організації злочини, подавати їм відповідні предмети та документи. Що стосується подання доказів громадянами, які не беруть участі у справі, то цим вони виконують свій моральний, громадянський обов'язок — сприяти органам держави у боротьбі зі злочинністю [6, с. 43–44].

Зважаючи на правову природу подання доказів окремими суб'єктами кримінального процесу, можна запропонувати таку класифікацію суб'єктів подання доказів у кримінальних справах:

- 1) суб'єкти, які мають власні інтереси або представляють інтереси інших осіб у кримінальному судочинстві: підозрюваний, обвинувачений, підсудний, їх захисник, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, їх представники;
- 2) суб'єкти, для яких право подання доказів виступає одночасно і їх обов'язком — державний обвинувач (прокурор);
- 3) інші суб'єкти, які не є учасниками процесу і, подаючи докази, виконують службовий або моральний (громадянський) обов'язок: будь-які громадяни, підприємства, установи, організації в особі їх службових осіб.

Отже, якщо порівняти класифікацію суб'єктів доказування і класифікацію суб'єктів подання доказів, видно, що вони не співпадають. Як уже зазначалося, особи й органи, на яких покладено обов'язок доказування (крім державного обвинувача), будучи суб'єктами доказування, не є суб'єктами подання доказів. Разом з тим громадяни, службові особи підприємств, установ, організацій, які не залучаються до кримінального процесу, хоч і не є суб'єктами доказування, але наділені правом подання доказів. І лише особи, які мають власні інтереси або представляють інтереси інших осіб у кримінальному судочинстві, а також державний

обвинувач (який на стадії судового розгляду виступає стороною у справі) належить і до суб'єктів доказування, і до суб'єктів подання доказів.

На підставі викладеного, пропонуємо під суб'єктами подання доказів розуміти учасників кримінального судочинства, а також будь-яких інших фізичних та юридичних осіб, які добровільно, з власної ініціативи передають органу дізнання, слідчому, прокурору, суду предмети чи документи, що стосуються кримінальної справи, з метою відстоювання власних інтересів або встановлення істини у справі.

Вважаємо, що подальші дослідження законодавчого регулювання подання доказів у кримінальних справах окремими суб'єктами є досить перспективними. Потребують наукового аналізу проблеми, пов'язані з поданням доказів суб'єктами, які мають власний або процесуальний інтерес у справі, а також подання матеріалів, здобутих у процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Список використаних джерел

1. *Тертышник, В. М.* Теория доказательств [Текст] : [учеб. изд.] / В. М. Тертышник, С. В. Слинько. — Х. : Арсис, 1998. — 256 с.
2. *Фаткуллин, Ф. Н.* Общие проблемы процессуального доказывания [Текст] / Ф. Н. Фаткуллин. — Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1976. — 206 с.
3. *Горский, Г. Ф.* Проблемы доказательств в советском уголовном процессе [Текст] / Г. Ф. Горский, Л. Д. Кокорев, П. С. Элькинд. — Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1978. — 303 с.
4. *Савонюк, Р. Ю.* Доказування в досудовому слідстві [Текст] : [навч. посіб.] / Р. Ю. Савонюк ; за ред. О. М. Бандурки. — Сімферополь : Доля, 2003. — 184 с.
5. *Ляш, А. О.* Докази і доказування у кримінальному судочинстві [Текст] : [навч. посіб.] / А. О. Ляш, С. М. Стахівський ; за наук. ред. Ю. М. Грошевого. — К. : Університет "Україна", 2006. — 185 с.
6. *Шейфер, С. А.* Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования [Текст] / С. А. Шейфер. — Тольятти : Волжский университет им. В. Н. Татищева, 1997. — 92 с.
7. *Кондратьева, Т. Х.* Сущность, понятие и субъекты представления доказательств по уголовным делам / Татьяна Хасбиевна Кондратьева // Электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета. — 2007. — № 32 (8) [Электронный ресурс] Кубанский государственный аграрный университет. — URL : <http://ej.kubagro.ru/2007/08/04>.
8. *Астапенко, О. В.* Витребування та подання предметів і документів як способи збирання доказів на досудових стадіях кримінального процесу [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. В. Астапенко. — К., 2009. — 249 арк.
9. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : постанова Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996 р. № 9 [Текст] // Вісник Верховного Суду України. — 1996. — № 2.
10. *Зеленецкий, В. С.* Возбуждение государственного обвинения в советском уголовном процессе / В. С. Зеленецкий. — Х. : Вища школа, 1979. — 144 с.
11. *Томин, С. В.* Окремі аспекти реалізації прокурором функції державного обвинувачення під час судового слідства у суді першої інстанції [Текст] / С. В. Томин // Університетські наукові записки. — 2010. — № 4. — С. 221–229.
12. *Фойницкий, И. Я.* Курс уголовного судопроизводства [Текст] [в 2-х т.] / И. Я. Фойницкий. — [изд. третье, пересм. и дополн.]. — СПб. : Сенатская типография, 1910. — Т. 2. — 573 с.

*Рекомендовано до друку кафедрою кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 6 від 20 січня 2012 року)*

Надійшла до редакції 12.03.2012

Крушинский С. А. Понятие и классификация субъектов представления доказательств по уголовным делам

Посвящена анализу проблемных вопросов, связанных с представлением доказательств отдельными субъектами уголовного судопроизводства и иными лицами. Предложено собственное определение понятия “субъекты представления доказательств” и приведена их классификация с учетом правовой природы представления доказательств по уголовным делам.

Ключевые слова: доказательства, классификация, представление доказательств, субъекты представления доказательств.

Krushynskiy, S. A. A Concept and Classification of Persons of Proofs Representation in the Criminal Cases

The article is devoted to the analysis of the problematic questions related to the representation of proofs by separate participants of criminal proceeding and other persons. The own determination of concept “persons of proofs representation” and their classification are offered by an author taking into account a legal nature of representation of proofs in criminal cases.

Key words: proofs, classification, representation of proofs, persons of proofs representation.

